

ВЛАДИМИР ПЕЈОВСКИ

ИНВЕСТИЦИЈЕ И ПРИВРЕДНИ РАЗВОЈ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Пратити инвестициону делатност једне земље значи пратити њен привредни и културни развој. Интензитет инвестиција или интензитет привредног развоја у појединим земљама је различит и зависи од низа фактора, као: друштвенополитичког уређења, достигнутог развоја производних снага, сировинског богатства, броја и квалитета стручних кадрова и др.

У економској литератури се степен инвестирања најчешће мери учешћем нето инвестиција у националном дохотку или, пак, обимом инвестиција по једном становнику. По првом критеријуму све се земље могу сврстати у четири групе¹), и то: оне чије учешће нето инвестиција у националном дохотку износи преко 15% (врло јака инвестициона делатност); 10—15% (јака инвестициона делатност); 5—10% (мања или слаба инвестициона делатност) и испод 5% (слаба или никаква инвестициона делатност).

Инвестициона делатност предратне Југославије или се уопште не помиње у економској литератури или се категорише као слаба или никаква. Не постоје ни подаци о обиму инвестиција у предратном периоду. Према неким послератним проценама²), нето инвестиције на територији НР Хрватске износиле су 5,7% националног дохотка. Када би се реконструисала инвестициона делатност целог подручја Југославије вероватно је да би резултати били још неповољнији него што је процењено за НР Хрватску, јер је територија ове републике, поред НР Словеније, претстављала једно од развијенијих подручја у оквиру старе Југославије. Из података о учешћу страног капитала у привреди тог доба, добијених послератном реконструкцијом, види се да су инвестиције биле усмерене претежно у екстрактивну индустрију; у добијање металних руда, експлоатацију шумских богатстава и сл., као и у неке гране прерађивачке индустрије и то на бази увоза полуфабриката и њихове дораде (ткачнице, монтажна металопрерађивачка предузећа и др.).

Такође нема података ни о инвестиционој делатности за време рата. У целини узето, у овом периоду у нашој привреди имамо дезинвестирање на бази пљачке окупатора и ратних пустошења. Међутим, било је неколико пунктова (Трепча, почетак изградње данашње фа-

¹) Види чланак „L'investissement dans le monde“ у публикацији Националног института за статистику и економске студије у Паризу „Quelques aspects fondamentaux de l'économie mondiale“, 1951 год.

²) Др Иво Вински: „Инвестиције на подручју Хрватске у раздобљу између два светска рата“, издање Економског института ФНРЈ, 1955 год.

брике алуминијума у Кидричеву и др.) у којима је окупатор нешто инвестирао ради појачане експлоатације природних богатстава наше земље (обојених метала који су били неопходни његовој ратној машини).

У послератном периоду, мењањем друштвено-политичког уређења наше земље, изменио се и однос према инвестицијама, односно привредном развоју земље. Носилац инвестиционе политике постаје друштво (осим незнатне приватне инвестиционе изградње у станбеном сектору, пољопривреди и занатству). Југославија избија одмах у прву групу земаља пошто инвестира више од 15% свог националног дохотка, сврставајући се у исти ред са земљама које имају најјачу инвестициону делатност (Норвешка, Финска, Холандија, Западна Немачка, Аустрија, Исланд, Луксембург, СССР, Канада, САД, Јужна Родезија, Аустралија и Нови Зеланд). Просечни обим бруто инвестиција за послератни период (изузимајући 1945/46 год.) износи годишње око 337 милијарди динара, исказано у ценама из 1952 године.³⁾

Обим бруто инвестиција у односу на друштвени производ наше земље у 1953 и 1954 год., упоређен са неким другим земљама, дат је у следећој табели (у милијардама националних валута и текућим ценама⁴⁾).

Године	ФНРЈ			Француска			Аустрија		
	Друшт. производ.	Бруто инвестиц.	Процент	Бруто национал. производ	Бруто инвестиц.	Процент	Бруто национал. производ	Бруто инвестиц.	Процент
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1953	1.134	363	32%	14.530	2.375	16%	76,2	14,7	19%
1954	1.299	423	33%	15.390	2.571	16,7%	86,5	18,7	21,4%

³⁾ Тешко је пратити обим инвестиција за период 1947—56 год., пошто смо до 1952 год. имали ниже јединствене, а после тога економске цене. И у овим периодима цене су се кретале нависше тако да је врло тешко исказати инвестиције у ценама једне године. И при исказивању инвестиција других земаља наилази се на на ову тешкоћу и у светској економској литератури оне се обично исказују у текућим ценама националних валута.

Изнете цифре су Југословенске инвестиционе банке узете из чланка Р. Бичанића „Више у другом периоду“, објављеног у Економској политици, бр. 267/1957 год.

⁴⁾ Подаци за Француску и Аустрију узети су из годишње публикације Секретаријата Економске комисије ОУН за Европу: *Economic Survey of Europe in 1955*. Подаци за ФНРЈ су узети из СГЈ 56 — стр. 93—95. Поређење између датих података за нашу земљу, с једне, и Француску и Аустрију, с друге стране, није могуће стриктно спровести пошто је методологија израчунавања друштвеног производа западних земаља другачија од наше. Наиме, западноевропске земље, при обрачуно бруто националног прихода, узимају у обзир производ који је створен како у области материјалне тако и ванматеријалне производње (личне и непроизводне услуге). Наша методологија не обухвата ове последње пошто се сматра да је то само прерасподела националног дохотка. Због тога је наш обрачун нижи за око 9—10% од обрачуна западноевропских земаља.

Међутим, обим наших напора за привредни развој земље може се потпуно сагледати ако се имају у виду и напори које је наша земља чинила одвајајући и знатна средства за своју одбрану. Обим војног буџета у периоду после 1948 год. кретао се од 160—180 милијарди динара годишње, што је са бруто инвестицијама износило око 45% друштвеног производа. Овај проценат је за око 15% већи од процента учешћа бруто инвестиција и буџета националне одбране у друштвеном производу западноевропских земаља.

Ако се, пак, наша инвестициона делатност, у односу на друге привредно развијеније земље, мери бруто инвестицијама по једном становнику, онда се ми налазимо у нешто неповољнијем положају. Њихов обим инвестиција по волумену је знатно већи од нашег јер им то омогућава висок национални доходак.⁵⁾ По једном становнику, раније поменуће капиталистичке земље улажу око 2—3 пута више од нас, мада је тешко овај однос тачно установити због различите куповне снаге националних валута, различитог нивоа надница и акумулације. Међутим, наш послератни привредни развој, стално повећавање националног дохотка и задржавање константно високог удела бруто инвестиција у друштвеном производу, умањују дистанцу између обима инвестиционог улагања по једном становнику наше земље и других развијених земаља.

Кретање бруто инвестиција у односу на друштвени производ по појединим годинама је различито зато што је пораст нашег друштвеног производа био скоковит и налазио се под великим утицајем осцилација у пољопривреди. У периоду од 1952—1956 год. бруто инвестиције су имале блажи пораст од друштвеног производа, а у 1956 год. су се задржале на нивоу претходне године. (Види графикон 1).

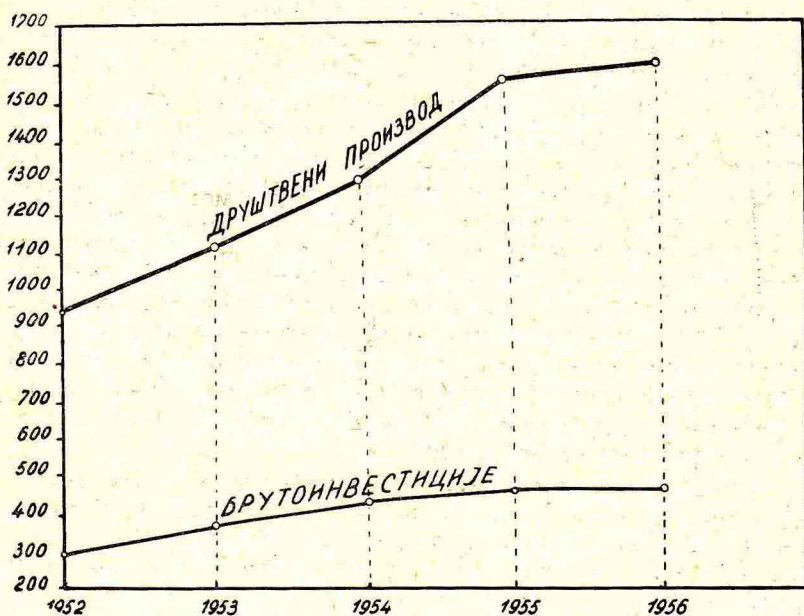
Оваква кретања друштвеног производа и бруто инвестиција у задњим годинама омогућавају пораст других видова потрошње (личне и буџетске) који су досада стагнирали због обимних инвестиција и знатних издатака за Армију. У садашњој фази је пораст личне потрошње услов нашег даљег привредног развоја, пошто у знатној мери може да прошири унутрашње тржиште индустријских производа што, опет, претставља услов за коришћење постојећих капацитета и оних који су у изградњи.

И поред овакве привредне политике која је омогућавала максимално мобилисање средстава за привредни развој земље, било је а и сада је потребно да наша земља тражи додатна средства из иностранства. Овакав пут ангажовања средстава морају да користе све привредно недовољно развијене земље и он је нужен пратилац њихове економије.

Обим иностраних зајмова који су употребљени у инвестиционе сврхе износи 5—7% наших укупних инвестиција. Али њихов значај

⁵⁾ Изнад 400 долара по становнику, док је наш доходак сада око 200 долара по становнику.

је знатно већи него што овај проценат исказује, пошто су нам они омогућили набавку оне опреме која нам је била најпотребнија и која се не би могла, због дефицитарности нашег платног биланса, набавити из сопствених средстава.

Графикон 1

Фактори који су утицали на нашу досадашњу инвестициону политику

Полазну основу за даљи привредни развој сваке земље претстављају природна богатства и достигнути ниво развоја производних снага. Поред тога, на привредни развој утичу и други фактори као што је геополитички положај земље, економска структура становништва и др.

Постојећа структура земљишта у Југославији не омогућава неко осетније повећање обрадивих површина. Због тога је и наша политика инвестиција у области пољопривреде углавном усмерена на интензификацију пољопривредне производње (мелиорацију земљишта, повећање површина индустријских култура, хемизацију и механизацију) и стварање крупних социјалистичких газдинстава која су у стању да примењују модерне методе обраде земље.

Шумско богатство такође претставља значајан фактор у нашој послератној инвестиционој политици, јер омогућаје знатан обим развоја примарне и секундарне прераде дрвета.

Следећи значајан фактор нашег сировинског богатства претстављају хидроенергетски извори. Они се цене са 16.508 мегавата искористивих снага са могућном производњом од 66.580 милиона киловатчасова (kwh) (производња у 1956 год. износила је 2.869 милиона kwh). Поред тога, хидроенергетски извори имају повољну структуру, пошто реке Алпског система имају довољно воде у летњим, а остале реке у зимским месецима.

Наша земља располаже и са довољно залиха угља, нафте, гвоздене руде, руде обојених метала и неметала. Али сама количина ових залиха указује на то да наша земља не располаже неком сировином која би у омеру светске привреде претстављала значајан фактор. Ова су богатства многобројна али не и велика, а то је један од главних разлога што у послератном периоду није нарочито форсирана изградња неке одређене гране привреде која би могла да заузме доминантан положај (као производња нафте у привреди Румуније или угља у привреди Пољске) и да се преко ње решавају остала питања нашег привредног развоја.

Други важан показатељ за одређивање инвестиционе политике је достигнути ниво производних снага. Затечена пољопривреда је била заостала са исцепканим поседом и слабом применом савремених метода обраде земље, док смо у индустрији, као што смо видели, имали релативно развијену само екстрактивну (добивање руде метала) и неке гране прерађивачке, али није било довољно капацитета за примарну и секундарну дораду у области црне и обојене металургије. Слабо је била развијена енергетска база, а машинска индустрија такоређи није ни постојала.

Најзад, геополитички положај наше земље захтевао је да знатан део акумулације одвојимо за инвестиције у војну привреду, што је претстављало приличан терет за нашу затечену неразвијену привреду. Међутим, побољшавањем спољнополитичког положаја и попуштањем међународне затегнутости војна привреда престала је да претставља терет за нашу економику и њени слободни капацитети, уз нужне реконструкције, укључују се у цивилну производњу и дају тржишту низ производа за широку потрошњу, који су били на увозној листи или су укључени у извозне листе.

Структура инвестиционих улагања

Чињеница је да је главна разлика између развијених и неразвијених земаља баш у степену развитка њихове индустрије. И, уколико у неразвијеним земљама има какве индустрије, она је претежно оријентисана на производњу сировина и ситнија предузећа лаке, уз потпуно отсуство тешке индустрије. Тако се, на пример, у недовољно развијеним земљама производи 70% бакарне руде, 60% метала, 53% оловне руде, 92% калаја, 80% хрома и друго, али њихова прерада ретко прелази флотацију.⁶⁾

⁶⁾ Др Димитрије Мишић: „Индустијализација недовољно развијених земаља“ — часопис „Економски анали“, бр. 4/56.

Услед тога су и наше послератне инвестиције биле оријентисане на отклањање основног узрока заосталости, тј. на изградњу базичне индустрије. Решавање низа других задатака било је одложено за доцнији период, када већ будемо имали тешку индустрију која ће моћи активније учествовати у реконструкцији и изградњи остале индустрије и осталих привредних области.

Структура наших инвестиција у области привреде до 1952 године била је под утицајем изградње кључних објеката у базичној индустрији. Удео инвестиција у индустрији и рударству нарочито се повећавао у периоду од 1948 год. да би у 1952 год. достигао свој највиши ниво од 65,4% од укупних улагања. Овакав курс убрзане изградње објеката базичне индустрије био је унеколико наметнут и спољно-политичким моментима (Резолуција Информбироа). При крају овог периода, а и касније, концентрисала се инвестициона изградња на већ започете индустријске објекте. Оваква инвестициона политика значила је и смањење средстава како на сектору прерађивачке индустрије тако и у другим областима привреде.

Завршавањем појединих кључних објеката омогућено је опадање учешћа индустрије у укупним инвестицијама у корист других привредних области и инвестиција друштвеног стандарда. Овај се процес може пратити из следеће табеле која показује структуру улагања по привредним областима⁷⁾ у милијардама динара и текућим ценама:

	1952		1953		1954		1955		1956	
	износ	%	износ	%	износ	%	износ	%	износ	%
Индустрија и рудар.	178,6	65,4	192,7	56,6	195,2	49,0	205,4	48,6	184,7	42,5
Пољопривреда	11,2	4,1	16,8	4,9	20,5	5,2	23,5	5,6	35,1	8,1
Шумарство	3,6	1,3	3,6	1,0	1,1	0,2	8,3	2,0	9,0	2,1
Грађевинарство	8,1	3,0	14,9	4,4	17,9	4,5	16,5	3,9	10,4	2,4
Саобраћај	47,7	17,5	60,4	17,8	70,2	17,7	77,8	18,4	95,1	21,9
Трговина	2,8	1,0	14,0	4,1	15,5	3,9	20,2	4,8	20,0	4,6
Занатство	0,4	0,1	2,0	0,6	3,4	0,8	3,7	0,9	3,9	0,9
<u>Свега привреда</u>	252,4	92,4	304,4	89,4	323,8	81,3	355,4	84,2	358,2	82,5
Друштвени стандард	20,5	7,6	36,2	10,6	74,4	18,7	66,8	15,8	76,2	17,5
Укупне инвестиције	272,9	100,0	340,6	100,0	398,2	100,0	422,2	100,0	434,4	100,0

Спровођење у живот новог привредног система уз развијање слободног тржишта и оријентација наше економске политике на повећање друштвеног стандарда, од 1952 год. па надаље, захтевају и

⁷⁾ Извор: Статистички билтен Народне банке ФНРЈ.

извесне корекције у структури инвестиција у индустрији, и то у корист лаке индустрије.

Задржавање високих инвестиција базичне индустрије при истовременом постојању слободног тржишта и повећања платних фондова (поред потешкоћа у платном билансу и немогућности увоза већих количина робе широке потрошње) могло би створити крупну диспропорцију између робних и новчаних фондова у којој би инфлационе појаве дошле до пуног изражаја.

Структура инвестиција индустрије и рударства (изражена у милијардама динара и текућим ценама) види се из следеће табеле:

	1953		1954		1955		1956	
	износ	%	износ	%	износ	%	износ	%
Енергетика	65,4	33,9	64,2	32,9	75,7	36,8	65,2	35,4
Металургија са неметалима	71,2	37,0	60,5	31,0	53,0	25,7	42,3	22,9
Металопрерађивачка индустрија	19,4	10,1	19,4	9,9	19,0	9,2	15,4	8,3
Хемиска индустрија са индустријом целулозе, дрвењаче и папира	14,2	7,4	21,9	11,2	26,6	13,3	16,2	8,8
Текстил, кожа и гума	8,2	4,2	9,3	4,8	10,2	4,9	9,1	4,9
Прехранбена индустрија	5,9	3,1	8,6	4,4	10,1	4,9	16,5	8,9
Остале гране	8,4	4,3	11,3	5,8	10,7	5,2	20,0	10,8
Укупно :	192,7	100,0	195,2	100,0	205,3	100,0	184,7	100,0

У мењању структуре инвестиција индустрије енергетика је задржала своју позицију, пошто њен развој претставља услов за развитак остале индустрије, других привредних области и подизање друштвеног стандарда.

Структура инвестиција у области пољопривреде указује да је у протеклом периоду највише уложено у грађевинске објекте (заключно са 1951 год. око 67%, да би касније овај проценат падао). Оваква структура је била нужна пошто је на формираним социјалистичким газдинствима требало изградити најнужније грађевинске објекте како би производња текла нормално. Поред тога, развој наше индустрије и дефицитарност нашег платног биланса нису омогућавали набавку потребних средстава за механизацију (како за обраду земље тако и за велике мелиорационе радове). Међутим, у прошлој и овој години врши се квалитативни скок у области инвестиција у пољопривреду, пошто им је тежиште пребачено на објекте и средства која брзо дају резултате: механизацију, допуну изградње пољопривредних добара и задруга, унапређење сточарства и др. Поред тога, започети су и крупни мелиорациони радови (канал Дунав — Тиса — Дунав) који ће у догледном времену имати повољног утицаја на развој пољо-

привреде. Углавном, задњих година пољопривреди се стављало на располагање онолико средстава колико она може рационално да апсорбује.

Досадашње инвестиције у остале области привреде кретале су се у оквирима могућности, али тек после подмирења потреба индустрије, а то нити је било довољно нити у складу са развојем индустрије.

Непривредне инвестиције у протеклом периоду биле су под утицајем напора за индустријализацију земље тако да оне нису могле подмити ни текуће потребе, а још мање оне које настају упоредо са природним прираштајем становништва. Брзи индустриски развитак је утицао на нагло ширење градских насеља због чега су потребе станбене изградње и изградње просветних и здравствених установа нагло расле. Међутим, однос између привредних и непривредних инвестиција је био такав да су за ове последње одвајана скромна средства. Удео непривредних у укупним инвестицијама је, после 1952 год., достигао највиши ниво 1954 и 1955 год. (око 18,5%); инвестиције станбене изградње из општедруштвених средстава у 1955 и 1956 год. износиле су испод 9%, што са приватним инвестицијама вероватно не прелази 12—13%, а то је за око половину испод онога што улажу у станбену изградњу западноевропске земље. Тек у 1956 год. створени су посебни фондови намењени станбеној изградњи, чије ће се ефикасно дејство осетити у овој и следећим годинама.

У следећој табели дата је структура инвестиција једне развијене капиталистичке земље (Француске) и једне источноевропске земље (Пољске⁸). Мада ова структура није методолошки адекватна нашој, ипак се могу вршити оријентациона, а за неке позиције и потпуна поређења.

Учешће индустрије у укупним инвестицијама је знатно мање у развијеним капиталистичким земљама него у социјалистичким. Ово је последица наслеђа, пошто развијеније капиталистичке земље (у конкретном случају Француска) имају развијенију индустрију те им је потребно знатно мање средстава за ову сврху. Код нас је учешће инвестиција у пољопривреду у укупним инвестицијама нешто испод онога у Француској и Пољској, док је проценат учешћа друштвеног стандарда (станбена изградња и знатан део инвестиција јавне администрације) у тим земљама доста изнад процента наше земље.

У нашој ће се блиској перспективи структура инвестиција и надаље мењати у корист инвестиција друштвеног стандарда, пољопривреде и саобраћаја, али не у таквој сразмери да би инвестиције индустрије пале испод обима потребног за даљу индустријску експанзију.

Увођењем новог привредног система 1953 год., односно даљим развојем радничког и друштвеног управљања, наметнула се потреба за јачањем материјалне основе привредних организација, општина и

⁸) Извор: Economic Survey of Europe in 1955 — публикација Секретаријата Економске комисије ОУН за Европу.

срезава. Ово је имало за последицу даљу децентрализацију инвестиција, тако да је федерација задржала само финансирање крупних објеката општејугословенског значаја, док се остале инвестиције финансирају из фондова република, срезава, општина и привредних организација. Учешће федерације у укупним инвестицијама износило је у 1954 год. 42,3%; у 1955 год. 38,7%, а у 1956 год. 32,3%.

	Француска (у милијардама текућих франака)				Пољска (у милијардама злота у ценама из 1950)			
	1953		1954		1954		1955	
	износ	%	износ	%	износ	%	износ	%
Пољопривреда	251	10,6	265	10,3	3,9	10,6	5,4	14,4
Рударство, индустрија и грађев.	608	25,5	605	23,5	16,7	45,2	15,2	40,5
Трговина и остале услуге	141	5,9	151	5,9	1,3	3,5	1,6	4,2
Транспорт и везе	380	16,0	406	15,8	4,0	10,8	4,0	10,6
Електрична енер., гас и водовод	207	8,7	214	8,3	- укључено под индустрију и јавну администрацију			
Јавна администрација	261	11,1	297	11,6				
Станови	527	22,2	633	24,6	4,5	12,2	4,6	12,2
Ванпланске инвестиције	—	—	—	—	3,1	8,5	3,2	8,5
У к у п н о :	2.375	100,0	2.571	100,0	36,9	100,0	37,6	100,0

Резултати досадашње инвестиционе политике

Инвестиције у протеклом периоду омогућиле су нашој земљи да од заостале аграрно-индустриске постане индустриски средње развијена земља. Повећање индустриске производње у односу на 1939 годину износи 2,66 пута. Динамика овог повећања је прошла кроз три фазе:

У периоду од 1947—50 год. индустриска производња расте снажним темпом и то претежно захваљујући потпунијем коришћењу затечених капацитета, спајањем мањих предузећа и њиховом делимичном реконструкцијом и пуштањем у погон неких одељења нових предузећа.

У периоду од 1950—52 год. у индустриској производњи имамо привремену стагнацију, односно производња енергетике и базичне индустрије и даље расте, али гране лаке индустрије знатно падају. На овакво кретање индустриске производње утицале су две сушне године и смањење увоза сировина и репродукционог материјала.

Од 1953 год. па надаље индустриска производња је у константном порасту. У овом периоду имамо сукцесивно пуштање у погон

крупних капацитета чија је изградња раније започета. Овај период снажног пораста индустриске производње наставља се и у овој години.

Рачуна се да је просечна стопа пораста индустриске производње у протеклом периоду износила око 11% годишње, односно индекс у 1956 год. (према индексу 100 у 1939) је био 266. Светски просек повећања индустриске производње (осим СССР, источноевропских земаља и Кине) у периоду 1945—54 год. износио је 6%, а Западна Европа, од 1938 до 1954 год., има индекс пораста 164. Ови подаци укажују на то да су наши напори на развоју индустрије били велики. Послератни структурални развој индустрије омогућује нам да знатно мањим улагањима задржимо пораст производње од око 11% годишње и у наредном периоду, док ће темпо пораста индустриске производње западноевропских земаља вероватно бити нешто успорен.

По намени потрошње, пораст индустриске производње одржава инвестициону политику протеклог периода, односно средства рада (машине и уређаји, енергетска постројења, средства за изградњу и опрему саобраћајних средстава, алат, прибор и сл.) имају индекс повећања од 971 у односу на 1939 год.; материјал за репродукцију (све сировине и полуфабрикати индустриског порекла) 255, а потрошна роба (производи намењени индивидуалној потрошњи) 230. (Види графикон 2.)

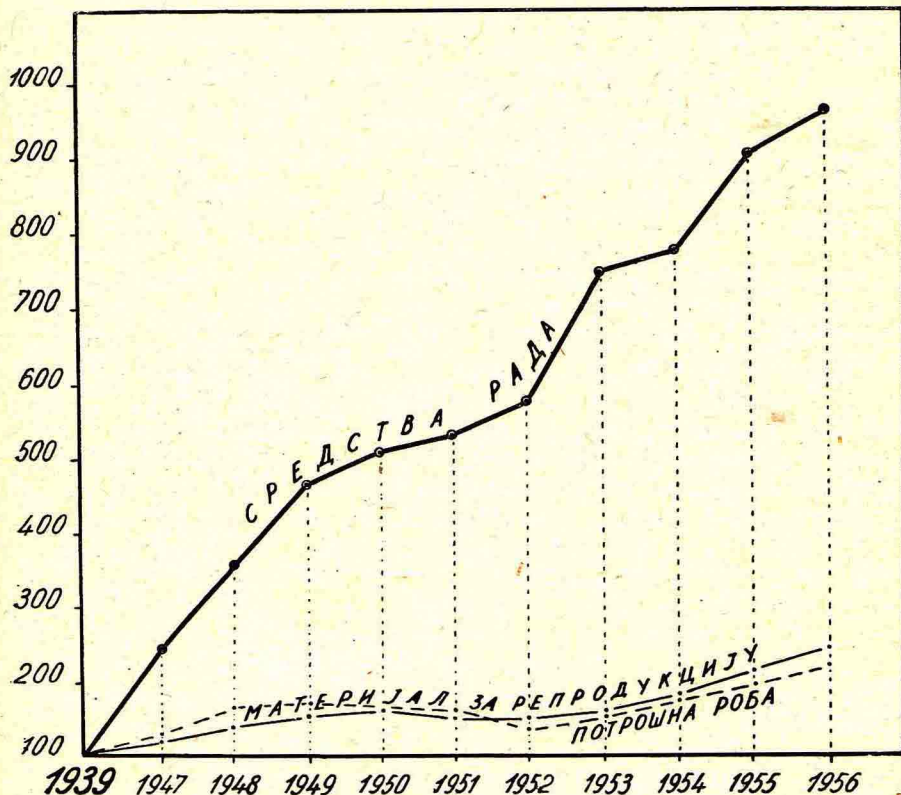
По појединим гранама је индекс пораста индустриске производње различит; највиши је код електроиндустрије (1841), а најмањи код дрвне (150). По правилу, гране базичне индустрије имале су индекс повећања производње изнад просека за целу индустрију (осим обојене металургије), док су гране лаке индустрије имале индекс повећања испод просека (сем производње и прераде папира).

Оваквим структуралним променама у индустрији углавном су отклоњене наслеђене диспропорције, тако да се може рећи да је наша садашња индустрија унеколико уравнотежена и да је створена база за њен даљи квалитативни скок, односно за развој оних предузећа која претстављају највећи домет у индустријском развоју једне земље (моторна индустрија, тешка хемиска индустрија и др.).

Досадашњи развој индустриске производње омогућио је да се наша Армија снабдева индустријском робом из домаће производње. Поред тога, овако развијена индустрија претставља снажан ослонац одбранбене снаге земље, пошто се низ предузећа, са мањим реконструкцијама и без њих, може, у случају потребе оријентисати на производњу за потребе Армије.

Пољопривредна производња у послератном периоду углавном је стагнирала и није ишла укорак са развојем индустрије и осталих привредних области. На ово су утицали административни систем који је својим мерама (откупом, јаким прогресивним порезима, политиком цена) неповољно деловао на развој пољопривредне производње и њену

модернизацију, затим елементарне непогоде и велика концентрација материјалних и других снага у индустрију, што је умањило и ангажовање појединих друштвених фактора за развој ове привредне области. Само у родним годинама пољопривредна производња је била изнад десетогодишњег предратног просека, док је у другим годинама редовно била испод њега. Укупна пољопривредна производња у периоду 1945—51 имала је исти ниво као у периоду 1931—39 год.

Графикон 2

Но, и у области пољопривреде имамо у послератном периоду структуралне промене, пошто су повећане површине под индустријским, повртарским и крмним биљем. Ове промене, које су до 1952 год. потстицане преко планова, а касније путем откупних цена, претстављају позитивну чињеницу, јер омогућују упослење вишкова радне снаге у области пољопривреде и дају производе за унутрашње и спољње тржиште који имају знатно већу вредност од ратарских култура.

Недовољне агротехничке мере, учестала заслањеност појединих пољопривредних површина у Војводини, недовољан обим мелиорационих радова и сл. утицали су на стагнирање приноса по хектару засејане површине и они су се задржали на предратном нивоу (пшеница од 9,2 до 14,1 мц по ха, кукуруз од 6,4 до 17,1 мц итд.).

У прошлој и овој години наша инвестициона политика према овој привредној области се мења и резултати вероватно неће изостати у наредном петогодишњем периоду. Већ у овој години пољопривредна производња је изнад свих досадашњих вишегодишњих просека. Дефицитарност пољопривредних производа ремети наш складни привредни развој и онемогућава већи увоз сировина, полуфабриката и финалних производа који би могли имати још већег утицаја на пораст индустријске производње и животног стандарда.

У области саобраћаја постигнути су такође извесни резултати, али пораст обима саобраћајних услуга није ишао укорак са порастом индустријске производње. Индекс физичког пораста саобраћаја у 1956 години износи 177 (према индексу 100 у 1939) што је омогућило да се задовољи потреба унутрашњег транспорта, док се недовољни развој саобраћаја углавном одразио на спорији пораст превоза робе у спољнотрговинској размени. Задовољење потреба у саобраћају, у протеклом периоду, углавном је вршено коришћењем унутрашњих резерви, а делимично и уз напрезање постојећих капацитета.

Физички обим саобраћајних услуга различито се кретао по појединим гранама. Највећи пораст имамо код ваздушног саобраћаја (индекс 1268), затим у дрвском саобраћају (индекс 498), а трећи по реду је железнички саобраћај (индекс 241). Међутим, речни и поморски саобраћај још нису достигли обим превоза из 1939 год. јер је темпо обнове предратних капацитета ишао доста споро.

Инвестиције друштвеног стандарда нису могле да задовоље растуће потребе. Ово је имало своје узроке како у релативно ниском задовољењу ових потреба у предратном периоду, тако и у природном прираштају становништва и самом процесу привредног развоја који је изазивао снажну урбанизацију, а ово је рађало све нове и нове проблеме. Рачуна се да је у послератном периоду изграђено у градовима око 10—11% од постојећег станбеног фонда или око 110.000 станова. Али изградња станова није могла упоредо да прати развој градова на бази природног и механичког прираштаја становништва, тако да имамо знатно погоршање смештаја градског становништва. У 1950 год. је у ФНРЈ (у градовима) било 11,6 м² станбених површина по једном становнику, док је у 1955 години било свега 10,2 м². Задњих година, стварањем посебних наменских фондова за станбену изградњу, иде се на то да се заустави ово погоршање станбене ситуације наших градова, тим пре што станбена изградња претставља и уско грло у нашем даљем привредном кретању (има и сада капацитета у области индустрије који се у потпуности не користе због недостатка станбеног простора).

*

Послератни привредни развој земље праћен је повећањем запослености у индустрији, саобраћају и грађевинарству. Као последица овога дошло је до промена у економској структури становништва, тако да је број радника знатно порастао.

Послератна инвестициона делатност у индустрији и саобраћају успела је да апсорбује целокупни вишак радне снаге који долази од природног прираштаја становништва. Број пољопривредног становништва остао је скоро на истом нивоу за период од 22 године, али се променио његов однос према укупном броју становника (у 1931 год. пољопривредно становништво је учествовало у укупном броју становника са 76,4%, док у 1953 год. са 59,7%). Процес мењања економске структуре становништва, док се она у даљој перспективи не стабилизује на одређеном нивоу, вероватно ће трајати још око 30—40 година,⁹⁾ под условом да се и надаље одваја знатан део друштвеног производа у инвестиционе сврхе. Следећа етапа нашег привредног развоја и усмеравање инвестиција на развитак претежно средњих предузећа из области прерађивачке индустрије (која по правилу захтевају мање инвестиције по новом радном месту) омогућиће, упоредо са механизацијом пољопривреде, јаче преливање пољопривредног становништва у друге области привреде.

У оквиру индустрије и рударства, чијем је развоју поклоњена специјална пажња у послератном периоду, највећи пораст запослености имамо у металопрерађивачкој и електроиндустрији (индекс 31-XII-1956 год. у односу на 1947 год. износи 718), док је у осталим гранама индустрије индекс пораста запослености знатно нижи.

Док је у знатном делу послератног периода индекс пораста запослености већи од индекса пораста производа (опадање продуктивности рада), дотле задњих година имамо обрнуту појаву. Непосредни узрок овога је лежао у стручној спреми кадрова, пошто је изградња индустрије ишла брже од општег оспособљавања кадрова.

Промена економске структуре становништва праћена је упоредним развојем школства јер модерна индустрија, саобраћај и грађевинарство захтевају и одговарајуће квалификације упосленог особља. Из следеће табеле види се број школа и ученика у предратном и послератном периоду.¹⁰⁾

	Ниже струч. школе		Сред. струч. школе		високе школе	
	школе	ученици	школе	ученици	школе	ученици
1938/39	770	69.872	53	10.689	29	17.734
1954/55	892	111.651	170	34.743	92	70.385

⁹⁾ Овај процес је трајао у развијеним капиталистичким земљама око 70—80 година.

¹⁰⁾ СГЈ-56, стр. 303—304.

Прилив кадрова у индустрију, саобраћај и грађевинарство из редовних школа био је недовољан те је стручно школовање вршено и путем курсева у привредним организацијама или је пак Армија вршила оспособљавање појединих група обвезника за стручне послове.

Промена економске структуре становништа има далеко шири значај како са становништа опште техничке културе становништва тако и са становништа националне одбране. Становништво запослено у индустрији, саобраћају и грађевинарству или, пак, као посада на механизованим оруђима пољопривреде, брже прати техничка достигнућа како у свету тако и у својој земљи и активније учествује у културном и техничком препороду нације. Армија није више принуђена да у циљу стварања кадрова сама од почетка обучава поједине специјалисте, већ их може добијати увелико обучене, бирајући при регрутацији за поједине службе људе који су се и у грађанству бавили истом или, пак, сличном професијом. На тај начин обука кадрова у Армији постаје много лакша и резултати наставе су много бољи. Поред тога, са променом економске структуре становништва побољшава се и структура резервног састава Армије јер се све више повећава број специјалиста чију професију у грађанству може Армија директно користити у случају рата (шофери, индустриски радници у радиоиндустрији, минери, лекари и др.).

*

Спољнотрговинска размена у послератном периоду такође је под снажним импулсима нашег привредног развоја. Као и остале недовољно привредно развијене земље, и нашу прати константан дефицит платног биланса. Увоз брже расте од пораста нашег националног дохотка, док извоз још није на нивоу нашег увоза. Дефицит платног биланса покрива се додатним иностраним средствима која наша земља добија на име помоћи или, пак, у виду дугорочних или средњорочних кредита.

Структура наше спољнотрговинске размене се битно изменила у односу на предратни период. Појачаван је увоз опреме, а увоз потрошне робе је ограничаван у складу са нашим могућностима. У укупном увозу, инвестициона роба је учествовала у 1939 год. са 18,5%, у 1953 год. са 24,8%, у 1955 год. са 20,8%; потрошна роба у 1939 год. са 22,9%, у 1953 год. са 7,7%, а у 1955 год. са 11,4%.

Структура спољнотрговинске размене по степену обраде такође је претрпела знатне промене, које су се кретале ка повећавању извоза производа високог степена обраде (15,9% у 1955 према 5,4% у 1939) на штету необрађених производа (37,9% у 1955 према 55,4% у 1939) и ка смањивању увоза производа високе обраде (40% у 1955 према 53,9% у 1939) као и повећању увоза необрађених производа (41,8% у 1955 према 19,3% у 1939).

Структура наше спољнотрговинске размене указује на карактер наше привреде. У предратном периоду претежно су извожене сиром-

вине, а мање полуфабрикати, док су у увозу преовлађивали производи високе прераде, што одговара колонијалном типу привреде. У послератном периоду овај однос се постепено мења тако да извоз сировина опада, а расте извоз производа финалне прераде (машиноградње, хемиске, текстилне и друге индустрије), а код увоза је обрнуто, тј. расте увоз сировина, а опада увоз производа високе прераде.

Ове структуралне промене наше спољнотрговинске размене и даље ће се мењати под утицајем наше привредне експанзије.

*

Послератни привредни развитак имао је одраза и у формирању националног дохотка. Док је у предратном периоду пољопривреда учествовала са преко 50% у националном дохотку, у послератном периоду овај однос се мења и водеће место заузима индустрија.¹¹⁾ Следећа табела показује структуру формирања националног дохотка у предратном и послератном периоду.

	1938	1947	1954
Пољопривреда	50,3	40,0	26,6
Индустрија и рударство са експлоатацијом шума	24,6	32,3	44,3
Остале гране	25,1	27,7	29,1
У к у п н о :	100,0	100,0	100,0

Регионални аспект инвестиционе политике

Регионални аспект привредног развоја у нашој земљи може се посматрати по народним републикама или, пак, по ужим територијалним подручјима (срезовима, областима или покрајинама) или рејонима који имају извесна заједничка економска обележја. Сређени подаци о регионалном привредном развоју углавном постоје за народне републике, док се за ужа територијална подручја ови подаци могу добити само реконструкцијом.

Затечено послератно стање у привреди појединих рејона у ФНРЈ било је резултат разних историских фактора (припадност територије различитим државама које су биле на различитом ступњу привредног развитка, национално-ослободилачки ратови, заинтересованост страног капитала само за развитак одређених сировинских грана привреде, и др.). Као релативно најнапреднија привредна област истиче се НР Словенија, затим НР Хрватска која је већ поседовала извесне полазне позиције за привредну експанзију, док је НР Србија

¹¹⁾ У послератном периоду на мењање поменуте структуре утиче и политика цена.

била на просеку привредног развитака Југославије. Остале три народне републике су биле изразито заостала подручја. Овакав историски неравномеран привредни развитак појединих рејона потенциран је чиницом да је ФНРЈ у периоду стварања била у целини привредно заостала земља.

Послератни општи привредни развитак наше земље утицао је на добијање повољнијег места, по степену привредног развитака, на светској ранглисти, али је регионални развитак био под јаким утицајем наше послератне инвестиционе политике, спољнополитичких фактора и композиције природних богатстава појединих рејона. Оријентација на брзу изградњу базичне индустрије извршила је поремећај у складном развитуку привреде као целине и утицала на појачан развој оних територија које већ имају индустрију, јер су тамо били најповољнији услови за брзо активирање инвестиција. На тај начин, рејони који су имали услова за развој у другим областима привреде (пољопривреди, туризму и др.) нису могли добити потребна средства. Поред тога, потреба јачања народне одбране у периоду 1948—52 год. утицала је на померања инвестиција у области индустрије ка оним гранама које су у непосредној вези са одбранбеном способношћу земље. Услед тога су при локацији индустријских предузећа стављене у повољнији положај поједине територије, док је развијање привреде заосталих рејона имало у овом периоду секундарни значај.

Затечени територијални распоред производних снага споро се мењао у протеклом периоду, односно његов ефекат је био знатно испод оних жеља које су формулисане на почетку наше индустријализације. Тек после 1952 год. настали су повољнији услови који омогућују да се низ објеката лоцира и у заосталим рејонима.

По правилу, нето инвестиције неразвијених рејона јаче учествују у националном дохотку који се ствара на територији тих рејона. Тако, на пример, нето инвестиције НР Црне Горе су задњих година на нивоу националног дохотка који се ствара на територији ове Републике, док нето инвестиције НР Босне и Херцеговине и Македоније износе изнад 30%, а релативно развијенијих република испод 20% националног дохотка који се ствара на њиховој територији. У 1953 год. укупна потрошња — лична потрошња становништва, буџет, социјално осигурање и инвестиције — НР Босне и Херцеговине била је за 7,4% већа од националног дохотка који је остварен на њеном подручју.¹²⁾ Овакав ниво инвестиција неразвијених република остварује се уз одговарајућу прераспodelу националног дохотка кроз савезне друштвене планове. Несумњиво је да је затечено стање привредно неразвијених рејона захтевало јачу прераспodelу националног дохотка, али поменути објективни узроци нису то дозволили.

Привредни развој Босне и Херцеговине био је под непосредним утицајем политичких догађаја из 1948—50 год., пошто та република претставља нашу централну област, а композиција њених природних

¹²⁾ Енциклопедија Југославије, II књига, стр. 96.

богатстава омогућује развој базичне индустрије. Но, брзи једнострани развитак ове републике створио је низ нових проблема како у области друштвеног стандарда (просвета, комунално-станбена изградња и др.) тако исто и у погледу структуралне запослености становништва (недостатак индустрије која би запошљавала женску радну снагу).

Инвестиције НР Македоније су у периоду до 1952 год., због наших спољнополитичких потешкоћа, углавном биле оријентисане на пољопривреду, енергетику и ситније индустријске објекте (комуналног значаја). Изградња крупнијих индустријских објеката, претежно превађивачке индустрије, почиње тек од 1952 год. и они се већином финансирају из специјалних наменских фондова федерације. Досадашње инвестиције на територији НР Македоније углавном су омогућиле знатан напредак пољопривреде у односу на предратно стање (повећавањем површина под индустријским и повртарским културама, подизање плантажних воћњака и винограда и сл.) и обезбедиле почетне успехе у индустријализацији појединих ужих рејона републике.

Послератни регионални развитак може се најбоље сагледати кроз национални доходак (јер је он синтетички показатељ) који се ствара на територији појединих народних република.¹³⁾ Углавном, у рејонима где је развој индустрије у протеклом периоду био изразит, стопа пораста националног дохотка је знатна, док у рејонима код којих преовлађује пољопривреда, она зависи од приноса у овој привредној области. Из следеће табеле види се пораст регионалног националног дохотка по једном становнику (у хиљадама динара по текућим ценама.¹⁴⁾

Остали економски показатељи (пораст индустријске производње, старосна структура основних средстава и др.) такође указују на релативно већи пораст привредне активности недовољно развијених рејона. Међутим, мора се имати у виду да сви ови показатељи имају релативан значај јер се код њиховог обрачуна полази од необично ниске базе.

¹³⁾ При исказивању националног дохотка по републикама морају се имати у виду и неки специфични услови (политика цена) који дају друкчију слику него када би се обрачун дохотка вршио на бази светских цена. Према томе, ово поређење је оријентационог карактера.

¹⁴⁾ СГЈ-56, стр. 51 и 91.

Исказивање националног дохотка у овако релативно кратком периоду не даје потпуну слику развоја јер на његово формирање имају јаког утицаја приноси пољопривреде.

Демографски фактор, односно прираштај становништва, има јаког утицаја на исказивање привредног развоја појединих народних република. Рејони који су слабије привредно развијени имају знатно јачи природни прираштај становника од рејона који су релативно јаче развијени, те се доходак у привредно неразвијеним рејонима дели на већи број становника. За илустрацију овога може да послужи прорачун о двоструком повећању становништва при одржању стопе прираштаја из 1954 год. (који је дао Економски институт ФНРЈ у својој публикацији „Привреда“ у 1954 год.) према коме би се становништво удвостручило: у ФНРЈ за 40 година, у НР Србији за 45, Хрватској за 58, Словенији 70, Босни и Херцеговини за 25, Македонији за 29 и у Црној Гори за 31 годину.

Углавном, може се рећи да је у протеклом периоду учињено доста на развиту неразвијених рејона и да је у области индустрије постављена основна мрежа објеката која може да послужи као отскочна даска за даљи привредни развој ових рејона. Јача оријентација, у задњим годинама, на развој пољопривреде, саобраћаја и пре-

	1952	1953	1954
Србија	42,6	53,1	54,6
Хрватска	56,1	66,4	79,5
Словенија	102,3	110,8	128,6
Босна и Херцеговина	39,9	47,1	53,6
Македонија	33,7	41,8	47,6
Црна Гора	28,6	35,7	35,6
Нераспоређено (у милионима)	26.777	23.432	32.000
ФНРЈ	51,0	60,2	67,3

рађивачке индустрије имаће осетног утицаја на развитак привредно заосталих рејона, односно оних у којима постоје услови за развијање ових привредних области. На овај начин, поред равномернијег структуралног привредног развитака, доћи ће и до равномернијег територијалног развитака земље.

*

Послератни привредни развој наше земље био је углавном умерен на отклањање наше основне наслеђене диспропорције — неразвијености индустрије. Даљи привредни развој кретаће се ка отклањању осталих диспропорција наше привреде — развоју пољопривреде, саобраћаја и других области привреде, уз даљу индустријску експанзију.

Поред тога, чињеница је да привредни развој неразвијених земаља изазива потребу за повећањем њихове спољнотрговинске размене, како би се те земље могле на вишем нивоу уклопити у међународну поделу рада. Овај процес није мимоишао ни нашу земљу, па ће наш даљни привредни развитак захтевати јаснију оријентацију на развитак оних привредних грана које ће дати вишкове за спољнотрговинску размену и омогућити несметан увоз оних добара која се неће код нас производити.

Структура нашег инвестиционог улагања (досадашњег и оног у скорој перспективи), указује на то да ће даљи развој наше привреде бити сличан развоју привреде осталих привредно развијених земаља Европе, без нарочито оштре оријентације на неку посебну привредну област или привредну грану.